

**ДИСПУТ РАЦІОНАЛІЗМУ ТА МІСТИКИ В РОМАНІ
МІШЕЛЬ РОБЕРТС «У ЧЕРВОНІЙ КУХНІ»**

Роман Мішель Робертс «У червоній кухні» розглядається у зв'язку з проблемою історичної перспективи, тобто збалансованого співвідношення минулого й теперішнього часових планів у сучасному історичному письменстві. Впровадження елементів містичного у процес інтерпретації минулого відбиває загальну тенденцію історичних романістів до відтворення прихованої частини історії, а також до пошуку альтернативних моделей, здатних надати нові відповіді на питання людського існування. У романі М. Робертс історична перспектива актуалізується як диспут сучасного раціоналізму з містикою минулого.

Ключові слова: англійський історіографічний роман, історична перспектива, історія, містичне, раціоналізм, вікторіанський, давньоєгипетський, спіритуалізм.

У романі Б. Бейнбридж «Мастер Джорджі» [Bainbridge 1999] одному з персонажів під час військового походу до Криму ввижається образ його дружини. Видиво могло б мати цілком раціональне пояснення, якби існування привида не підтвердив фотознімок, який зафіксував містичне марево.

Ця фотографія – примара на документальному свідченні – метафорично візуалізує певний аспект проблеми історичної перспективи в історіографічному романі, а саме, помітну тенденцію до впровадження елементів містичного у процес відтворення минулого та його інтерпретації. Чимало творів включають окремі деталі та епізоди, що натякають на присутність ірраціонального, непізнаного в історії; деякі романи пропонують своєрідні концепти містичної історії. В історіографічному романі раціональне йде поруч із містичним подібно до того, як фактуальне співіснує з фікціональним.

Інтерес історіографічних романістів до містичного та ірраціонального пов'язаний також із загальною тенденцією до відтворення прихованої частини історії, зокрема, тих містичних, езотеричних, гностичних, кабалістичних елементів, що в давнину укладали нерозривну єдність із раціональним і логічним, але від часів середньовіччя почали заглушуватись домінуванням раціоналізму. Письменники намагаються нині знайти альтернативні моделі, здатні надати нові відповіді на питання людського існування.

Елемент містичного можна розглядати як спосіб урівноваження історичної перспективи, який дає можливість уникнути зверхнього звучання з привілейованої позиції сучасного всезнання. Включаючи містичне до історичної реальності, історіографічні автори наголошують на неоднозначності зв'язку минулого та теперішнього, на сучасному скептицизмі щодо можливості всеосяжного історичного пізнання. Залучення ірраціонального також дозволяє вказати на необхідність перегляду сталих раціоналістичних підходів, відкриваючи шляхи до створення нових оригінальних концептів історії. Містичне окреслює білі плями, таємниці, які наповнюють історію і які завжди залишаються в ній. Історична перспектива в англійському історіографічному романі актуалізується як диспут сучасного раціоналізму з містикою минулого.

Дієгезис роману Мішель Робертс «У червоній кухні» (*In the Red Kitchen*, 1990) складають три взаємопов'язані рівні: сучасний, вікторіанський і давньоєгипетський.

Наратором сучасного часового плану є Хетті Кінг – дівчина-сирота, яка буде кар'єру авторки книжок кулінарних рецептів та на момент оповіді переживає зламний момент свого життя. Наратив Хетті адресований її коханому: “Я хочу розповісти тобі мої історії. Я хочу задокументувати моє життя з тобою. Я хочу надати собі історію” [Roberts 1999, 17]. Голос Хетті змішується в романі з іншими голосами подібних до неї самої – тих, хто загубився, медіумів, привидів, духів, – які також мають намір розповідати свої історії.

Інший план роману знаходиться на значній часовій відстані від сучасності. Він пов'язаний з історією Давнього Єгипту, захопленням влади принцесою Хет, величними й зловісними таємницями церемоній копуляції та поховання фараонів.

Історія й сучасної героїні, й давньоєгипетської принцеси співвідноситься у романі також із вікторіанським періодом. Цей часовий план має кілька сюжетних ліній та кількох нараторів, але головним фокусом тут є історія дівчини-медіума Флори Мілк. Флора підтримує спиритичний контакт як з принцесою Хет, так і з Хетті Кінг (схожість імен містить натяк на спиритичну ідентичність обох жінок).

Наратори й події роману корелюють із історичними подіями та персоналями. Основою образу принцеси Хет стала визначна правителька Єгипту жінка-фараон Хатшепсут. Прототипом Флори Мілк, напевне, є знана за вікторіанських часів медіум Флоренс Кук, яка набула відомості завдяки своїй здатності до матеріалізацій, зокрема, духу дівчини на ім'я Кеті Кінг. Знову-таки подібність імен дозволяє припустити, що Кеті Кінг, у свою чергу, склала основу образу сучасної героїні Хетті Кінг.

Епізоди давньоєгипетської історії є фрагментарними, і їх історична достовірність ставиться під питання рештою наративу. Сумнів певною мірою

зумовлений своєрідним збігом: матеріалізації принцеси Хет на спиритичних сеансах Флори відбуваються як раз у період “єгипетського відродження” у вікторіанській архітектурі, проілюстрованого у романі бароковим цвинтарем у північному Лондоні з численними імітаціями склепів фараонів – місцем натхнення і для Флори Мілк, і для Хетті.

При всій полемічності давньоєгипетських епізодів, головна історична загадка у творі пов’язана не з фараонами, а зі спиритуалізмом, захоплення яким у 2-й пол. XIX ст. охопило весь цивілізований світ і, зокрема, Велику Британію. Тоді, у відповідь на запит моди, з’явилося чимало медіумів – переважно дівчат-підлітків із нижчих верств, як-от Флора та її сестра Розіна в романі М. Робертс, котрі намагалися збудувати нетривку кар’єру в цій справі. Безсумнівно, спиритичні сеанси були нивою для шахрайства, та втім, спиритуалізм отримав чималу підтримку з боку деяких інтелектуалів того часу. У суперечці навколо спиритуалізму в XIX ст. не було середини – медіумам або довіряли повністю, або вважали їх шарлатанами. Тут необхідно зауважити, що роман “У червоній кухні” уникає подібної позитивістської визначеності: Флора Мілк може бути й справжнім медіумом, і ошуканкою, і психічно хворою, або складним поєднанням усіх трьох.

З історії відомо, що спиритичні сеанси Флоренс Кук досліджував та детально коментував у науковому часописі сер Вільям Крукс, англійський хімік та фізик, учений зі світовим іменем. 1874 року він опублікував загальний звіт про свої експерименти, в якому висноував про істинність феноменів, підтверджуючи свої слова низкою фотографій привида Кеті Кінг. Крукс стверджував, що на власні очі спостерігав явища левітації, самостійну появу написів на дошках, сприймав дотиком привидів, чув дивні голоси, а також фіксував утворення медіумом ектоплазми. Подібні заяви спричинили скандал у науковій громаді й склали загрозу репутації вченого. Крукса підозрювали у таємних стосунках із Флоренс та натякали, що насправді він свідомий шахрайства дівчини, проте не в змозі виступити з викриттям. Відтоді Крукс утримувався від публічних коментарів на цю тему, а втім, за деякими свідченнями, залишався переконаним спиритуалістом до кінця життя.

Історіографічний роман М. Робертс тут також уникає однозначних інтерпретацій, зберігаючи невизначеність позиції сера Вільяма стосовно спиритуалізму. Образ цього персонажа подається з перцепційних позицій інших нараторів, у той час як ми ніколи не чуємо його власного голосу. Неоднозначність у відтворенні стосунків вченого та медіума є одним зі способів ілюстрації диспуту раціоналізму та містики на сюжетному рівні роману.

Узагалі суперечка раціоналізму та містики є складовою різнобічної амбівалентності роману “У червоній кухні”.

По-перше, це – інтерпретаційна амбівалентність. Твір не підказує певної відповіді на питання, чи описані паранормальні явища справді відбувалися, були фантазіями чи свідомим обдурюванням. До того ж усі троє нараторів мають творчі здібності, що, в принципі, ускладнює визначення тієї межі, де закінчується творче фантазування й починається штукарство. Подібна амбівалентність є взагалі типовою рисою історіографічного роману, що в ньому неможливо встановити чіткий кордон між реальним та вигаданим або сфальсифікованим.

По-друге, амбівалентність онтологічна, яка виявляє себе насамперед через своєрідну онтологічну двоїстість нараторів – вони є й медіумами, й привидами одночасно: “Я є цілим, на мить, таким, що утримує жар та холод разом; та я є різними частинами – такими, що наполовину належать жару, а наполовину – холоду; я є місцем, у якому ці два світи зустрічаються” [Roberts 1999, 17]. З одного боку, привиди й духи є посередниками між часами, словами Флори, “мостом [...] між живими та померлими” [Roberts 1999, 92], тим, що з’єднує минуле з теперішнім. З іншого боку, медіум, як Хетті каже про себе, є “точкою, у якій протилежні заряди, протилежні імпульси, дають іскри та зустрічаються: життя вибухає у смерть, спека у холод, минуле у майбутнє” [Roberts 1999, 94].

По-третє, естетична амбівалентність: роман “У червоній кухні” синтезує вікторіанський пастиш із постмодерністським наративом, що також є характерним не тільки для цього твору, а для жанру історіографічного роману в цілому.

І нарешті, історіографічний роман М. Робертс поєднує відтворення історії з її критичним переглядом. У творі співвідносяться сучасна дезінтеграція, втрата орієнтирів дівчиною кінця ХХ ст. та дискримінація й страждання дівчини з низів наприкінці ХІХ ст. Серед найбільш гострих тем роману – критика жорстоких і безглузких методів лікування жінок-пацієнок чоловіками-лікарями.

Амбівалентність роману “У червоній кухні” в усіх своїх проявах сприяє встановленню збалансованого зв’язку минулого та теперішнього, а отже, складає один із чинників, що формують виважену історичну перспективу.

У романі М. Робертс окреслюється модель історії, подібна до запропонованої П. Акройдом у “Токсморі” [Ackroyd 1993]. Ця модель передбачає залучення елемента містичного. Згідно неї, історія розгортається в просторі та відбувається вся й водночас. Часові плани у романі “У червоній кухні” не чергуються послідовно, а нашаровуються одне на одне, створюючи певну цілісність. Хоча у творі – потрійний часовий фокус, жоден із часових планів не є домінуючим або визначальним. Теперішнє, що є, у буквальному сенсі, присутнім у минулому, складає своєрідну часову єдність із минулим, присутнім у теперішньому. Наявність минулого відносно минулого плану ще більше розріджує часові межі.

Важливу роль у створенні образу цілісної та єдиної у часі історії відіграє спільне місце подій вікторіанського та теперішнього планів роману. Це – будинок, вікторіанських часів у Хакні, одному з районів східного Лондона. Місце помешкання й зустрічі Флори та Хетті, а також матеріалізацій принцеси Хет, цей дім є точкою перетину, перехрестям часових вимірів. “Зараз, у цьому будинку, минуле оточує й тримає мене, та моє власне минуле набігає на мене спалахами” [Roberts 1999, 17] – пише Хетті Кінг.

Важливо відзначити, що стосунки Хетті з Флорою, як і відношення між теперішнім і минулим у романі, не обмежені односторонніми короткочасними видіннями привида. Хетті не лише бачить, а ще й відчуває Флору та її біль: “Я не могла думати про неї як про привид. Вона була реальною дитиною, вагомою на моїх колінах [...]. Її сльози збігали у мої руки, гарячі та вологі. Я відчувала її біль так гостро, немов вона була моєю власною [...]. Її біль була найбільш реальним із того, що я будь-коли відчувала [Roberts 1999, 118]. Ірраціональне подається в романі як конструктивна сила, адже дух Флори допомагає Хетті вибудувати свою ідентичність: “Щось переформувало мене й повернуло мені здатність бачити” [Roberts 1999, 104]. У свою чергу, Флора у моменти скрути викликає Хетті на допомогу: “Вона [Хетті] є моєю білою мотузкою [...]. Вона визволяє мене. Вона виводить мене до сонячного світла, до кольорів та шуму вулиці” [Roberts 1999, 130].

Як і у фіналі акройдівського “Токсмора”, у романі “У червоній кухні” відбувається своєрідна зустріч-злиття протагоністів минулого та теперішнього планів: “Я встала, непевна, на якому повітрі я балансувала, який вимір тримав мене, якою мірою я була щільною, а якою – розрідженою сукупністю атомів. [...] Я була прозорою й я танула; “Я” вже більше не існувало; “Я” було лише лінгвістичною умовністю, жодним різновидом істини. [...] Час був між нами тонким шаром, я могла бачити наскрізь” [Roberts 1999, 104-105]. Отже, минуле перестало бути, власне, минулим, злившись із теперішнім і створивши світ, в якому розчинились часові межі.

Подібне трансісторичне спілкування привидів і медіумів у своєрідний метафоричний спосіб відбиває живий діалог минулого й теперішнього у романі М. Робертс. Цей діалог є диспутом раціоналізму та містики, зіткненням двох протилежних позицій, який не вирішується на користь жодної зі сторін, а втім, якщо й не призводить до народження істини, то, принаймні, відкриває новий шлях до неї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ackroyd P. Hawksmoor : [novel] / Peter Ackroyd. – London: Penguin Books, 1993. – 217, [1] p. – (Першотвір).

2. Bainbridge B. Master Georgie : [novel] / Beryl Bainbridge. – Waterville: Thorndike Press, 1999. – 214, [1] p. – (Першотвір).
3. Bernard C. Coming to Terms with the Present: The Paradoxical Truth Claims of British Postmodernism / Catherine Bernard // European Journal of English Studies. – Vol. 1. – № 2. – London : Routledge, 1997. – P. 135-138.
4. Jones A. A Feminist Act of Adaptation: Identities and Discourses in Michèle Roberts's In the Red Kitchen / Adele Jones // Neo-Victorian Studies. – 2:2 (Winter 2009/2010). – Swansea University, Wales, UK. – P. 86-108.
5. Parker E. Recovering Women: History, Trauma, and Gender in Michèle Roberts's In the Red Kitchen / Emma Parker // Contemporary Women's Writing. – Vol. 2 – № 2. Oxford: Oxford Journals, 2008. – P. 111-130.
6. Roberts M. In the Red Kitchen : [novel] / Michèle Roberts. – London: Vintage, 1999. – 148, [1] p. – (Першотвір).

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014.

Бойницькая О.С., к. філол. н., доц.,
Институт филологии Киевского национального университета им.
Тараса Шевченко

ДИСПУТ РАЦИОНАЛИЗМА И МИСТИКИ В РОМАНЕ МИШЕЛЬ РОБЕРТС «В КРАСНОЙ КУХНЕ»

Роман Мишель Робертс «В красной кухне» рассматривается в связи с проблемой исторической перспективы, т.е. сбалансированного соотношения прошлого и настоящего временных планов в современной исторической прозе. Включение элементов мистического в процесс интерпретации прошлого отражает общую тенденцию исторических романистов к воссозданию скрытой части истории, а также к поиску альтернативных моделей, способных дать новые ответы на вопросы человеческого существования. В романе М. Робертс историческая перспектива актуализируется как диспут современного рационализма с мистикой прошлого.

Ключевые слова: *английский историографический роман, историческая перспектива, история, мистическое, рационализм, викторианский, древнеегипетский, спиритуализм.*

O. Boinitska, PhD, Associate Professor, Institute of Philology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

A DISPUTE BETWEEN RATIONALISM AND MYSTICISM IN 'IN THE RED KITCHEN' BY MICHÈLE ROBERTS

The novel 'In the Red Kitchen' by Michèle Roberts is analysed in the connection with the problem of historical perspective, i.e. a balanced correlation of the past and the present dimensions in contemporary historical writing. An introduction of mystical elements to the process of re-interpretation of the past goes along with the general tendency among the historical novelists to reproduce the suppressed histories as well as to put forward some alternative patterns capable to suggest new approaches to the existential problems. An actualisation of the historical perspective in the novel by M. Roberts takes the form of a dispute between the contemporary rationalism and the mysticism of the past.

Keywords: *English historiographic novel, historical perspective, history, mystical, rationalism, Victorian England, ancient Egypt, spiritualism.*

УДК 821.161.2:821.111] – 31.091

Борень О. В., к. філол. н., ст. наук. спів.,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, Київ

РОМАН Д. ДЕФО «РОБІНЗОН КРУЗО» В ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКАХ ПОВІСТІ Т. ШЕВЧЕНКА «ХУДОЖНИК»

У статті йдеться про семантику інтертекстуальних відсилань у повісті Т. Шевченка «Художник» до роману Д. Дефо «Робінзон Крузо». Зроблено спробу з'ясувати, яке саме французьке видання роману поет подарував Ф. Шевченко.

Ключові слова: *інтертекстуальність, контекст, асоціативний зв'язок.*

У полі нашого зору опинилося локальне, на перший погляд, відсилання у значною мірою автобіографічній повісті «Художник» до роману Д. Дефо «Робінзон Крузо» (1719). Взагалі проблему «Шевченко і Дефо» вивчено належним чином – не в останню чергу через обмеженість матеріалу для спостережень [6], [7]. Водночас рано говорити про вичерпне з'ясування всіх моментів.